

مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری در ایران؛ چالش‌ها و راهکارها

حامد بابازاده مقدم^۱ - عباس اسدی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۲۵ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۸/۱۷

چکیده

اینترنت نقش مهمی در تأمین حق آزادی بیان داشته و با رفع محدودیت‌های انتشار، جستجو و دریافت اطلاعات، زمینه استفاده از این حق بنیادین را فراهم نموده است. امروزه تردیدی وجود ندارد که توسعه و گسترش اینترنت و همچنین بهره‌مندی از فواید آن، نیازمند اتخاذ تدابیر و سیاست‌هایی است که از آن به‌عنوان مقررات‌گذاری یاد می‌شود. سایت‌های خبری نه تنها از این قاعده کلی مستثنی نیستند، بلکه بدلیل نقش مهمی که در عرصه اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی برعهده دارند، مقررات‌گذاری صحیح و مطلوب برای آنها دارای اهمیت مضاعف می‌باشد. بر همین مبنا و با توجه به گسترش فعالیت رسانه مذکور در ایران، در پژوهش حاضر تلاش شده تا مهمترین چالش‌های مقررات‌گذاری سایت‌های خبری و راهکارهای خروج از وضعیت موجود شناسایی و تبیین شود.

واژگان کلیدی: حقوق ارتباطات، حقوق اینترنت، مقررات‌گذاری، سایت خبری، پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق بین‌الملل عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات (نویسنده مسئول)
hmoghadam32@yahoo.com

۲. دانشیار گروه روزنامه‌نگاری دانشگاه علامه طباطبائی
a.asadi@atu.ac.ir

۱. مقدمه

حق آزادی بیان به عنوان یکی از حقوق بنیادین انسان‌ها در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر به رسمیت شناخته شده و مورد حمایت قرار گرفته است. به موجب این اسناد دولت‌ها وظیفه دارند ضمن عدم ایجاد مانع برای برخورداری افراد از این حق، در صورت نیاز زمینه لازم برای برخورداری کامل افراد از آن را فراهم نمایند.

بدون تردید اینترنت نقش مهمی در تأمین حق آزادی بیان دارد. افراد زیادی در سراسر جهان از طریق اینترنت به دنیایی از اطلاعات دسترسی پیدا می‌کنند.^۱ بدون توجه به مرزها و فاصله‌ها، زمینه ابراز عقیده و انتقال اطلاعات در اینترنت با مزایای فراوان (سرعت، قیمت پایین، مخاطب وسیع، استفاده همزمان از متن - صوت و تصویر و ...)، مهیا است. مردم نیز به دلیل تأثیر اینترنت در زندگی روزمره‌شان، انتظار دارند خدمات اینترنت قابل دسترس، امن، ارزان، مداوم و معتبر باشد (4: Jakubowicz, 2009). به همین دلیل دولت‌های آزادی‌گرا متعهد هستند که ثبات و امنیت اینترنت را به عنوان یک منبع جهانی تضمین نمایند.

امروزه تردیدی وجود ندارد که توسعه و گسترش اینترنت و همچنین بهره‌مندی از فواید آن، نیازمند اتخاذ تدابیر و سیاست‌هایی است که از آن به عنوان مقررات‌گذاری یاد می‌شود. سایت‌های خبری نه تنها از این قاعده کلی مستثنی نیستند، بلکه به دلیل نقش مهمی که در عرصه اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی برعهده دارند، مقررات‌گذاری صحیح و مطلوب برای آنها دارای اهمیت مضاعف می‌باشد. باید توجه داشت که مقررات‌گذاری صحیح ضمن تأمین آزادی فعالیت سایت‌های خبری و به صورت کلی رسانه‌ها، از سوء استفاده احتمالی از آزادی جلوگیری کرده و به مردم اطمینان می‌دهد، دسترسی و استفاده آنها از رسانه‌های اینترنتی امن و پایدار است.

طی سال‌های اخیر روند گسترش فعالیت سایت‌های خبری در ایران و میزان استقبال مردم از این رسانه‌ها برای دریافت اخبار و اطلاعات مورد نیازشان، به سرعت رشد کرده است.^۲ امروز

۱. به گزارش Internet World Stats، تعداد کاربران اینترنت جهان تا تاریخ ۳۰ ژوئن ۲۰۱۶ به سه میلیارد و ۶۱۱ میلیون و ۳۷۵ هزار و ۸۱۳ نفر رسیده است. طبق آمار این سایت معتبر بین‌المللی ایران با حدود ۸۳ میلیون جمعیت، ۵۶ میلیون و هفتصد هزار کاربر اینترنتی دارد؛ این آمار از نظر کمیت، آمار قابل قبولی است؛ هرچند کیفیت دسترسی در سطح پایینی قرار دارد.

<http://www.internetworldstats.com/stats.htm-۱۳۹۵/۶/۲۷>.

۲. طبق اعلام مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی سال ۱۳۹۲ تعداد ۷۲ هزار و ۷۰۲ سایت خبری در کشور وجود دارد. علاوه بر این از تعداد ۱۰۹۶ درخواست در نوبت برای اخذ مجوز از هیأت نظارت بر مطبوعات، حدود یک چهارم به درخواست‌های سایت‌های خبری اختصاص دارد.

http://www.e-rasaneh.ir/View_Queue_Report.aspx-۱۳۹۵/۴/۱۰.

مردم با اعتماد نسبی برای اطلاع از جدیدترین اخبار و دریافت تحلیل‌های خبری به سایت‌های اینترنتی مراجعه می‌نمایند. در این شرایط برای پاسخگویی به نیازهای در حال رشد و تکامل جامعه، باید تدابیر قانونی لازم برای تضمین آزادی تأسیس و فعالیت سایت‌های خبری و از سوی دیگر مسدود کردن راه‌های سوء استفاده از آزادی اتخاذ شود. اما با توجه به مسائل و مشکلات متعددی که در سال‌های گذشته بروز کرده (بویژه فیلترینگ سایت‌ها)، کاملاً واضح است که این تدابیر قانونی به صورت جامع و دقیق در کشور وجود نداشته و یا کارآمد نیست. به همین دلیل مسئله اصلی نوشتار حاضر شناسایی و تبیین چالش‌های مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری و راهکارهای اصلاح شرایط موجود می‌باشد.

در این نوشتار تلاش شده تا مهمترین چالش‌های مقررات‌گذاری سایت‌های خبری و راهکارهای خروج از وضعیت موجود شناسایی و تبیین شود. به همین منظور ابتدا مفاهیم و مبانی تحقیق، شامل مفهوم مقررات‌گذاری، ضرورت مقررات‌گذاری برای رسانه‌های اینترنتی و بویژه سایت‌های خبری، معرفی سایت‌های خبری و در نهایت ویژگی این رسانه نوین ارائه می‌شود. در بخش دوم چالش‌های مقررات‌گذاری تبیین شده و ضمن تشریح هر چالش راهکارها نیز معرفی می‌شود.

شایان ذکر اینکه روش تحقیق تحلیلی - توصیفی است؛ البته از اظهارات شفاهی مسئولین و کارشناسان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و کمیته تعیین مصادیق محتوای مجرمانه و همچنین دیدگاه‌های میهمانان خارجی نمایشگاه مطبوعات سال ۱۳۹۱ تهران، در تحلیل مطالب بهره‌برداری شده است.

۲. مفاهیم و مبانی

۲-۱. مفهوم مقررات‌گذاری برای رسانه‌های اینترنتی

منظور از مقررات‌گذاری یا تدوین قوانین و مقررات، وضع هر نوع قواعد (شامل قانون، تصویب‌نامه، آیین‌نامه، بخشنامه و ...) دارای ضمانت اجرا توسط مقام صلاحیت‌دار، است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲: ۵۲۴ و ۶۷۹ و ۶۸۰). وضع قوانین و مقررات برای رسانه‌ها عموماً چند حوزه کلی را شامل می‌شود، این حوزه‌ها عبارتند از مقررات تأسیس و اداره، محتوا، تخلفات و حقوق حرفه‌ای.

مقام صلاحیت‌دار برای مقررات‌گذاری رسانه‌ها، الزاماً دولتی نیست و می‌تواند یک نهاد غیردولتی مانند سندیکا و اتحادیه‌ها باشد. در برخی از کشورها روش مشارکتی، یعنی حضور

مشترک نهاد دولتی و غیر دولتی موفق بوده و آثار مطلوبی به همراه داشته است. در گروه دیگری از کشورها تجربه نشان داده به دلیل فرهنگ خاص حاکم بر این کشورها، اگر شروع این اقدامات از سوی دولت باشد و بعد برای ادامه کار نهادهای غیر دولتی امور را در دست بگیرند، در عمل موفقیت بیشتری حاصل می‌شود. اگرچه همان طور که در بخش دوم تشریح می‌شود، این روش به استقلال نهاد مقررات‌گذار (یا ناظر و کنترل کننده) خدشه وارد می‌کند، اما باید واقعیت‌ها را پذیرفت؛ در برخی از جوامع نهادهای غیردولتی برای اقداماتشان از سوی مردم حمایت نمی‌شوند بنابراین تصمیمات این نهادها اجرایی نمی‌شود.

۲-۲. ضرورت مقررات‌گذاری برای رسانه‌های اینترنتی

از ابتدای شکل‌گیری و فعالیت رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی - از جمله اینترنت - همواره دو دیدگاه متفاوت برای ضابطه‌مند نمودن فعالیت‌های آنها وجود داشته است؛ عده‌ای معتقد هستند اصولاً هرگونه تدوین قوانین و مقررات برای رسانه‌ها و ابزارهای ارتباطی، به این دلیل ایجاد نوعی محدودیت، مخالف با آزادی فعالیت رسانه‌ها به شمار می‌آید. در مقابل گروهی معتقد هستند وضع قواعد، نه تنها محدود کننده نیست، بلکه اگر قوانین و مقررات صحیح و متناسب و بر مبنای اصول تدوین شود، تأمین کننده آزادی رسانه‌ها می‌باشد و دسترسی عموم به اطلاعات را تسهیل می‌نماید. دوریو در خصوص ضرورت وجود مقررات برای رسانه‌ها معتقد است که مقررات رسانه‌ها، تنها و ضرورتاً به عنوان محدود کننده و سرکوب کننده معنی نمی‌شود بلکه آزادی است همراه با برخی محدودیت‌های لازم و ضروری (Derieux, 2005: 8-9).

در بررسی و دفاع از نظر دوم: توجه به واقعیت‌های موجود در جوامع، لزوم رعایت مصالح عمومی و جلوگیری از سوء استفاده احتمالی افراد از اصل آزادی اقتضاء دارد تا تدابیر و ضوابطی برای تأسیس و فعالیت رسانه‌ها در نظر گرفته شود. از سوی دیگر نباید وجود برخی محدودیت‌ها را به منزله عدم وجود آزادی دانست، زیرا اگر چه آزادی مطبوعات در زمره حقوق بشر قرار دارد اما این آزادی مطلق نیست؛ «نسبی بودن حقوق بشر را به عنوان امری منطقی، حتی در نظام‌های آزادی‌گرا (لیبرال) می‌توان مشاهده نمود» (هاشمی، ۱۳۸۴: ۱۹۲).

بند ۲ ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر در همین زمینه اعلام می‌دارد: «هر کس در اجرای حقوق و استفاده از آزادی‌های خود، فقط تابع محدودیت‌هایی است که به وسیله قانون منحصرأ به منظور تأمین شناسایی و مراعات حقوق و آزادی دیگران و برای رعایت مقتضیات صحیح

اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی، در شرایط یک جامعه دموکراتیک وضع گردیده است». همچنین در بند ۲ ماده ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، پس از تأکید بر حق آزادی بیان آمده است: «اعمال این آزادی‌ها به لحاظ اینکه مستلزم تکالیف و مسئولیت‌هایی است، ممکن است تحت تشریفات، شرایط، تصمیمات یا مجازات‌هایی قرار گیرد که به موجب قانون مقرر شده و در جامعه دموکراتیک به لحاظ مصالح امنیت ملی، تمامیت ارضی یا سلامت عمومی یا برای حمایت از اعتبار و حقوق دیگران، جلوگیری از افشای اطلاعاتی که به‌طور محرمانه دریافت شده، یا حفظ اقتدار و بی‌طرفی قوه قضائیه است». همان‌طور که مشاهده شد، آزادی‌ها مطلق نیستند و ممکن است محدودیت‌هایی پیش‌بینی شود، اما در هر صورت ضروری است این محدودیت‌ها بر طبق قانون بوده و معقول باشد. در خصوص رسانه‌های اینترنتی و از جمله سایت‌های خبری نیز وضعیت به همین شکل است. ارتباطات و رسانه‌های اینترنتی مانند هر امر اجتماعی دیگر نیازمند نظام‌دهی و مقررات‌گذاری است.

۳-۲. معرفی سایت‌های خبری

وب‌سایت^۱ یا تارنما مجموعه‌ای از صفحات وب است که دارای یک دامنه اینترنتی^۲ یا زیردامنه اینترنتی مشترک‌اند و به صورت مجموعه‌ای از صفحات مرتبط که داده‌هایی نظیر متن، صدا، تصویر و فیلم، روی آن‌ها ارائه می‌شود، در اینترنت قرار می‌گیرد. وب‌سایت‌های متعدد و متنوعی در اینترنت وجود دارد. این سایت‌ها را می‌توان با ملاک‌های مختلف تقسیم‌بندی کرد. بر اساس محتوا و کاربردهای مختلف: وب‌سایت‌های خبری، بایگانی، میزبانی‌هاست (ارائه دهنده فضای اینترنت)، بازرگانی، فروشگاه اینترنتی (مانند سایت آمازون)، ارتباطی یا شبکه‌های اجتماعی (مانند فیس‌بوک)، جستجوگر (مانند گوگل و یاهو)، دریافت اطلاعات، بازی و سرگرمی، نرم‌افزار سازی و ... از انواع سایت‌ها به شمار می‌آیند. البته امکان دارد یک وب‌سایت به صورت همزمان در چند زمینه فعالیت نماید؛ به‌عنوان مثال یک سایت خبری علاوه بر ارائه اخبار و تفاسیر خبری، برای جذب مخاطبان بیشتر برخی از خدمات اینترنتی را همچون دانلود محصولات آموزشی یا نمایشی، ارائه می‌نماید. در این میان، سایت‌های خبری (پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی) به دلیل ایفای نقش در عرصه اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی به مردم، از اهمیت فراوانی برخوردار هستند. در سال‌های اخیر میزان استفاده مردم از این سایت‌های اینترنتی افزایش یافته و به‌عنوان یکی از منابع اصلی

1. Websit.
2. Domain.

دریافت اخبار و تحلیل‌های خبری محسوب می‌شود. مطالعه ساختار و نحوه عملکرد حدود ۳۰ سایت خبری شاخص در ایران نظیر عصر ایران، رجانیوز، تابناک و... نشان می‌دهد، این رسانه‌های نوین مانند سایر رسانه‌ها دارای صاحب امتیاز (مدیر عامل)، مدیر مسئول، سردبیر، خبرنگار و سایر عوامل اجرایی هستند و بر اساس سیاست هیئت تحریریه‌ای مشخص فعالیت می‌نمایند (عاملی، ۱۳۸۸: ۳-۲).

برای شناخت دقیق سایت‌های خبری، تفکیک بین این رسانه نوین با وبلاگ، نشریه الکترونیکی و خبرگزاری ضروری است؛ زیرا عدم شناخت و تفکیک صحیح میان این رسانه‌ها موجب بروز مشکلاتی در تعیین قوانین و مقررات حقوقی حاکم بر هر کدام می‌شود. از سوی دیگر باید توجه داشت سایت‌های خبری به لحاظ وظیفه خطیر اطلاع‌رسانی که برعهده دارند از اهمیت بیشتری نسبت به وبلاگ و نشریه الکترونیکی برخوردارند و بنابراین باید مورد حمایت قرار گیرند.

وبلاگ^۱ یک صفحه اینترنتی شخصی یا گروهی است که به صورت روزانه یا هر چند وقت یکبار با مطالب جدید بروز می‌شود. مطالب وبلاگ‌ها اغلب با لحن شخصی و گاهی محاوره‌ای نوشته شده و امکاناتی نظیر دریافت نظرات برای هر نوشته، ارسال و دریافت دنبالک روی هر مطلب، از قابلیت‌های وبلاگ است. وبلاگ‌ها در اکثر موارد توسط افراد غیر حرفه‌ای ایجاد و اداره می‌شود، اما وب سایت‌ها معمولاً توسط افراد حرفه‌ای اداره و بروز رسانی می‌شود. علاوه بر این، سایت‌ها، نسبت به وبلاگ‌ها سریعتر بروز رسانی شده و مطالب آنها کیفیت بیشتری دارد. سایت‌ها (علی‌الخصوص سایت‌های خبری) عمدتاً توسط شخص حقوقی و با همکاری گروهی از افراد (هر چند محدود) به عنوان هیئت تحریریه اداره می‌شوند؛ اما وبلاگ‌ها عموماً یا به‌طور کلی شخصی هستند.

لازم بذکر است، وب سایت با وبلاگ از نظر فنی هم تفاوت‌های قابل توجهی دارد. از جمله این تفاوت‌ها می‌توان به شیوه طراحی و پیچیدگی ساختار، هزینه‌های مورد نیاز برای تأسیس و فعالیت و نحوه کنترل^۲ اشاره کرد.

نشریه الکترونیکی نیز با سایت خبری تفاوت دارد؛ نشریه الکترونیکی، نشریه‌ای با عنوان مشخص و ثابت است که در شماره‌های پیاپی و منظم و در فاصله زمانی مشخص و متناوب (هفته، دو هفته، ماه و ...) در محیط اینترنت، از طریق وب، پست الکترونیک یا سرویس‌های

1. Weblog.

۲. کنترل تارنما در اختیار مالکان آن است، ولی بلاگرها کنترل جزئی بر وبلاگ دارند. در واقع کنترل آنها تابع یک کنترل بزرگ‌تر توسط صاحبان و مدیران سرویس دهنده وبلاگ هستند.

دیگر اینترنتی تولید، منتشر و توزیع می‌شود. افراد به طور رایگان یا با پرداخت هزینه از مطالب این نشریات استفاده می‌نمایند (عاملی، ۱۳۸۸: ۹۸-۹۷). به تعبیر دقیق‌تر نشریه الکترونیکی تمام ویژگی‌های نشریات مکتوب مانند روزنامه، هفته‌نامه و ... را دارد، با این تفاوت که نشریه الکترونیکی در فضای مجازی منتشر و توزیع می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تنها شباهت نشریه الکترونیکی با سایت خبری، انتشار در محیط اینترنت است؛ اما چنانچه در ادامه نیز اشاره می‌شود، این شباهت موجب بروز مشکلاتی شده و در مواقعی به‌جای تدارک نظام حقوقی مناسب برای وب سایت‌های خبری، تلاش شده این رسانه‌ها به‌عنوان یکی از اشکال نشریات الکترونیکی تابع قانون مطبوعات قرار گیرند. این تلاش در حالی صورت می‌گیرد که علی‌رغم شباهت‌های فراوان نشریه الکترونیکی با رسانه‌های مکتوب، قانون مطبوعات حتی پاسخگوی نیازهای نشریات الکترونیکی هم نیست. هر چند موضوع و هدف این پژوهش، بررسی وضعیت نشریات الکترونیکی نیست، اما باید توجه کرد که وضعیت فعلی نشریات الکترونیکی (بویژه عدم استقبال روزنامه‌نگاران از فعالیت در این حوزه)، یکی از نتایج ناکارآمدی اعمال قانون مطبوعات بر این رسانه‌ها می‌باشد.

بعد از بررسی تفاوت‌های سایت خبری با وبلاگ و نشریه الکترونیکی، تفاوت این رسانه نوین و خبرگزاری باید مورد مطالعه قرار گیرد. «خبرگزاری یک سازمان بزرگ و مستقل خبری - تجاری است که دارای دفاتری، در داخل یک کشور و دیگر کشورهاست و به‌طور شبانه‌روزی، به جستجو، کسب و انتشار اخبار ارائه خدمات می‌پردازد و حاصل کار خود را در یکی از قالب‌های متنی، صوتی، تصویری و یا ترکیبی از آنها به‌صورت رایگان یا در قبال دریافت هزینه‌ای در اختیار رسانه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات خدمات عمومی، اجتماعی، تجاری، سیاسی، اقتصادی و عموم قرار می‌دهد. عمده‌ترین منبع درآمد خبرگزاری‌ها از راه فروش اخبار و ارائه خدمات تأمین می‌شود» (اسدی، ۱۳۹۰: ۱۱۷-۱۱۸). همان‌طور که در تعریف فوق اشاره شد، خبرگزاری یک مؤسسه برای جستجو، کسب و انتشار اخبار است، اما وب سایت‌های خبری از چنین دامنه و سطح فعالیتی برخوردار نیستند.

۲-۴. ویژگی‌های سایت خبری

سایت‌های خبری دارای ویژگی‌های خاصی هستند که در ادامه به مهم‌ترین ویژگی‌های این رسانه‌ها اشاره می‌شود:

الف) فعالیت‌های خبری و اطلاع‌رسانی: فعالیت در عرصه اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی مهم‌ترین

ویژگی سایت‌های خبری است. این سایت‌ها مانند رسانه‌های دیگر رسالت مهم آگاه‌سازی جامعه را بر عهده دارند.

ب) استفاده از متون مجازی: در وب سایت‌ها برای انتشار مطالب از متون مجازی استفاده می‌شود. این متون دارای مزایایی است؛ از جمله اینکه متون مجازی، متون همیشه حاضر بوده و در هر زمان به صورت دائمی قابل دسترس هستند. دسترسی همگانی، تغییرپذیری متون، ذخیره‌سازی مجازی، پیوند خوردن با سایر متون مرتبط و غیر مرتبط، غیرمرکزی شدن و حل مشکل تورق زیاد و پوسیدگی اسناد از دیگر مزایای متون مجازی به شمار می‌آید. یکی دیگر از مزایای منحصر به فرد تولید و انتشار مطالب به صورت متون مجازی، امکان جستجو همزمان مطلب، موضوع، عکس یا نمودار در سایت‌های مختلف می‌باشد (عاملی، ۱۳۸۸: ۱۰۲).

پ) انتقال سریع و بدون واسطه اخبار: رسانه‌های اینترنتی فاصله‌ها را کاهش داده‌اند و تا حد قابل توجهی اطلاعات بدون واسطه به دست مخاطب می‌رسد. کینزلی^۱ می‌گوید: «از نظر یک روزنامه خوان متوسط، نزدیکی، بی‌واسطه‌گی، احتمالاً بزرگ‌ترین ویژگی ژورنالیسم الکترونیک است. ظاهراً این ژورنالیسم می‌تواند حتی بر اخبار رادیو و تلویزیون ۲۴ ساعته نیز که اخبارشان در فواصل زمانی حدوداً ۲۰ تا ۳۰ دقیقه‌ای پخش می‌شود، غلبه کند... در اینترنت دلیلی وجود ندارد که مطالب تمام شده منتظر بماند که مطالب تازه‌ای جای آنها را بگیرد» (کامیار، ۱۳۸۸: ۱۱۹).

ت) چندرسانه‌ای بودن: استفاده وب سایت‌ها از محتویات مرکب و چند رسانه‌ای (اعم از صوت، متن، گرافیک، انیمیشن، تصاویر ویدیویی و غیره) موجب جذابیت و پویایی این رسانه‌ها شده و میزان بهره‌برداری از مطالب را تا حد قابل توجهی افزایش داده است.^۲

ث) تعاملی بودن: در ابزارهای ارتباطی قدیمی (از جمله رسانه‌های سنتی)، یک رابطه یک سویه و از بالا به پایین برقرار بود. به این معنی که اطلاعات در یک جریان یک طرفه، از بالا به پایین و بدون بازگشت به سوی مخاطبان ارسال می‌شد. در این حالت مخاطبان امکان اظهارنظر در خصوص اطلاعات ارائه شده را نداشتند و در نتیجه امکان گرفتن «بازخورد»^۳ در

1. Kinsley.

۲. *مانوئل کاستلز* در جمع بندی بخش "ادغام بزرگ: سیستم چندرسانه‌ای به عنوان محیط نمادین" در خصوص محیط چندرسانه‌ای در کتابش (عصر اطلاعات) می‌نویسد: «ظهور سیستم چند رسانه‌ای به معنای پایان جدایی و حتی تمایز رسانه‌های شنیداری^۴ دیداری و چاپی، فرهنگ عامیانه و فرهنگ فرهیختگان، سرگرمی و اطلاعات، آموزش یا اغوا است. همه جلوه‌های فرهنگی از بدترین تا بهترین و از نخبه‌گراترین تا مردمی‌ترین، در این جهان دیجیتالی گرد هم می‌آیند، جهانی که در ابر متنی غول آسا و غیر تاریخی جلوه‌های گذشته و حال و آینده ذهنی را که برقرار کننده ارتباط است به یکدیگر پیوند می‌دهد. به این ترتیب، آنها یک محیط نمادین جدید ایجاد می‌کنند. آنها دنیای مجازی را به واقعیت ما بدل می‌سازند» (کاستلز، عصر اطلاعات، ۱۳۸۲: ۴۳۱).

3. Feed back.

حد بسیار اندک و ناچیز وجود داشت. اما امروزه به کمک فن‌آوری‌های نوین، امکان برقراری همزمان ارتباط بین فرستنده اطلاعات و مخاطب فراهم شده است.

ج) امکان برقراری ارتباط سریع مخاطب با مدیران و نویسندگان: مخاطب پس از خواندن هر مطلب، نظر خود را در مورد آن مطلب بدون هیچ واسطه‌ای به نویسنده یا دیگر مسئولین نشریه ارسال می‌نماید. علاوه بر این از طریق پست الکترونیک امکان برقراری سریع ارتباط بین مخاطب و دست‌اندرکاران رسانه فراهم است.

ح) شخصی شدن: مخاطب می‌تواند از بین مطالب ارائه شده، صرفاً مطلب مورد نظر خود را دریافت و مطالعه کند؛ در واقع به جای دریافت کل مطالب (مانند خرید روزنامه یا مشاهده اخبار تلویزیونی) فقط مطالب سفارشی یا انتخابی خود را دریافت می‌کند.

۳. چالش‌های و راهکارها

پس از تبیین مقدمات بحث در بخش اول، در این بخش به منظور پاسخ به پرسش اصلی نوشتار حاضر، چالش‌های مقررات گذاری سایت‌های خبری معرفی و مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. مداخله حداکثری دولت در مقررات گذاری

میزان مداخله دولت در امور رسانه‌ها و از جمله سایت‌های خبری به عوامل مختلفی بستگی دارد؛ اصلی‌ترین و مهم‌ترین این عامل، نوع نگرش و دیدگاه حاکمان در خصوص آزادی تأسیس و فعالیت رسانه‌ها می‌باشد. اگر حاکمان معتقد باشند که رسانه‌ها، ابزارهای غیرضروری و مشکل‌ساز بوده و عوامل آنها (مدیران، نویسندگان و خبرنگاران) از قدرت تشخیص و مدیریت اقدامات خود برخوردار نیستند، بدون تردید راساً و با تمام قدرت تلاش می‌کنند تا آنها را مدیریت و در نتیجه محدود نمایند. اما چنانچه باور داشته باشند، تحقق مردم‌سالاری و تأمین مشارکت مردم در اداره امور جامعه نیاز به رسانه‌های آزاد و مستقل دارد و مجامع منتخب رسانه‌ها از قدرت ساماندهی امور و اعمال نظارت برخوردار هستند، تلاش می‌کنند تا ضمن مداخله حداقلی، امور رسانه‌ها را به مجامع مذکور واگذار کرده و به ایفای نقش در عرصه حمایت و هدایت آنها اکتفا نمایند.

برای تبیین دقیق موضوع لازم بذکر است، در خصوص صلاحیت دولت‌ها برای مداخله در امور رسانه‌ها بویژه مقررات گذاری، سه نوع نگرش و دیدگاه کلی وجود دارد؛ اعمال هر کدام از این دیدگاه‌ها منجر به اتخاذ روش‌ها و تدابیری خاص می‌شود. در ادامه هر کدام از این

نگرش‌ها به اختصار تبیین می‌شود:

۳-۱-۱. **انحصار دولتی:** در این شیوه، نهاد صدور مجوز، مقررات‌گذاری و نظارت، زیر نظر دولت تشکیل شده و فعالیت می‌کند. عموماً اعضای این نهاد یا نهادها توسط دولت انتخاب شده و به نوعی وابسته به آن هستند؛ در بیشتر کشورهایی که نگرش مذکور جریان دارد، در ترکیب اعضای این نهادها از نمایندگان رسانه‌ها و برخی گروه‌های مردمی نیز استفاده می‌شود، اما مسئولین دولتی تلاش می‌کنند تا همواره اکثریت اعضای این نهادها از بین مقامات و کارکنان دولتی انتخاب شوند تا بیش از آزادی رسانه‌ها، منافع حکومت را تأمین نمایند. بدون تردید این نهادها استقلال چندانی نداشته و ناچار هستند منویات دولت‌ها را دنبال کنند؛ اصولاً این نگرش با آزادی رسانه‌ها و ارتباطات، تناسب نداشته و نمی‌تواند حقوق رسانه‌ها را تضمین نماید.

۳-۱-۲. **همکاری دولت با نهادهای غیر دولتی و مستقل:** در این شیوه دولت نقش هدایت‌کننده و حامی را دارد اما تصمیم‌گیری در خصوص بیشتر موارد و اجرای تصمیمات بر عهده خود رسانه‌ها یا نهادها و مجامع غیر دولتی و مستقل است. به عبارت دیگر دولت با اعتقاد به لزوم مداخله حداقلی در اموری که اصحاب رسانه یا نهادها و مجامع غیر دولتی می‌توانند برعهده گیرند، فقط اصول و قواعد کلی را تعیین می‌کند و یا در برخی از موارد اقدامات اولیه برای تشکیل نهاد مربوطه را ترتیب می‌دهد (انصاری، ۱۳۸۹: ۱۱۰ و ۱۱۱). لازم بذکر است در حال حاضر این شیوه پذیرفته‌ترین روش برای مداخله دولت در امور رسانه‌ها می‌باشد.

۳-۱-۳. **واگذاری کلیه امور و اختیارات به نهادهای غیر دولتی:** منظور از این شیوه نوعی «خود نظام دهی» است؛ یعنی رسانه‌ها یا نهادها و مجامع غیر دولتی که عموماً از نمایندگان رسانه‌ها، اساتید دانشگاه، محققین و متخصصین، تشکیل می‌شود، راساً و بدون دخالت حکومت، با تدوین قواعد رفتاری و ایجاد نهادهای لازم (مانند شورای مطبوعات) به تنظیم فعالیت‌هایشان پردازند و حقوق و آزادی دیگران و ارزش‌های اجتماعی را رعایت کنند. باید توجه داشت که این شیوه با فلسفه اولیه فعالیت رسانه‌ها که همان نظارت بر حکومت و کنترل آن است، سازگارتر بوده و موجب تضمین حق آزادی بیان می‌شود.

البته به این نگرش انتقادهایی وارد شده؛ از جمله برخی به مسئولیت دولت‌ها در اداره امور جامعه اشاره و تأکید می‌نمایند دولت نباید از کنترل رسانه‌ها غفلت نماید زیرا آزادی رسانه‌ها موجب سوء استفاده شده و در نتیجه افکار و مطالبی منتشر می‌شود که زمینه گمراهی مردم یا پایمال شدن حقوق عمومی را فراهم می‌کند. در پاسخ به این نوع انتقادات باید گفت: اولاً واگذاری امور رسانه‌ها به بخش‌های غیر دولتی و مجامع صنفی رسانه‌ها، الزاماً به معنی آزادی

مطلق یا غفلت دولت در مقابل تولید محتوای مضر نیست؛ بلکه منظور به حداقل رساندن امکان سوء استفاده از قدرت، و مشارکت دادن اصحاب رسانه‌ها در اداره امور است. ایفای نقش رسانه‌ها در این زمینه، علاوه بر اینکه تناسب بیشتری با ماهیت و هدف رسانه‌ها دارد، به نوعی موجب خودکنترلی و تقویت اخلاق حرفه‌ای می‌شود. دولت‌ها هم می‌توانند دغدغه‌های منطقی و صحیح خود را منتقل کرده و اجرای آنها را خواستار شوند. ثانیاً بیان آزاد افکار و اندیشه‌ها ضروری ندارد و اگر هم ضروری داشته باشد، این ضرر کمتر از آسیب محروم کردن جامعه از فعالیت حیاتی رسانه‌ها است.

پس از بررسی و تأمل در دیدگاه‌های کلی برای مداخله دولت در امور رسانه‌ها، می‌توان تأکید کرد که در سایت‌های خبری نیز مانند سایر رسانه‌ها، اصل مداخله حداقلی دولت‌ها برقرار است. تردیدی وجود ندارد که بهره‌مندی از آثار و فواید فعالیت سایت‌های خبری، نیازمند آزادی این رسانه‌ها برای تولید و انتشار اطلاعات می‌باشد؛ طبعاً اگر فرایند مقررات‌گذاری به صورت کامل در اختیار دولت‌ها باشد، با توجه به قدرت دولت و علاقه به حفظ و توسعه آن، تضمینی وجود ندارد که به بهانه‌های مختلف این آزادی را سلب ننماید. بنابراین بهتر است مقررات‌گذاری در اختیار نهادهای مستقل قرار گیرد و دولت در نقش راهنما و حامی این نهادها باشد.

در ایران رویه حاکم خلاف مبانی مذکور است؛ مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری و به صورت کلی فضای مجازی با مداخله حداکثری دولت صورت می‌گیرد و به تشکیل نهاد مستقل مقررات‌گذار و یا همکاری نهادهای صنفی توجهی نمی‌شود.

صرف نظر از آثار مخرب این مداخله حداکثری، عملکرد موازی و حتی متقاطع این دستگاه‌ها و شوراهای دولتی در مقررات‌گذاری، بر آزادی تأسیس و فعالیت سایت‌های خبری تأثیر منفی داشته است. شایان ذکر اینکه اصلاح وضعیت فوق، البته با چند سال تأخیر مورد توجه مقامات عالی کشور قرار گرفت و موجب تشکیل شورای عالی فضای مجازی و به دنبال آن تأسیس مرکز ملی فضای مجازی شد. متأسفانه در دوره نخست فعالیت شورا روند مذکور تغییر چندانی نکرد و به همین دلیل در حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی (دوره دوم)، بر "انحلال شوراهای عالی مصوب در گذشته که موازی این شورا هستند، به منظور تحکیم جایگاه فراقوه‌ای و موقعیت محوری و کانونی شورای عالی و نیز انتقال وظایف آن شوراها به شورای عالی فضای مجازی" تأکید شد^۱ و اقدامات اخیر شورا نیز در همین راستا

۱. برای مطالعه بیشتر در خصوص محورهای مورد تأکید در حکم مذکور، نگاه کنید به:

ارزیابی می‌شود.^۱

نکته مهم دیگر موضوع شفافیت^۲ در عملکرد نهاد مقررات گذار است. به صورت کلی «داشتن بصیرت، دانش و دسترسی عمومی به اطلاعات موجود در مؤسسات عمومی از مهمترین عناصر مشخصه‌ی شفافیت هستند. یک نظام اداری و قانون‌گذاری شفاف، نظامی است که امکان بصیرت را برای شهروندان خود فراهم می‌آورد» (انصاری، ۱۳۸۷: ۳۴). بنابراین لازم است نهادهای عمومی، گزارش اقدامات و دلایل تصمیم‌گیری‌های خود را به اطلاع عموم مردم برسانند یا امکان کسب اطلاعات برای مردم را فراهم کنند. شفافیت را می‌توان با میزان دسترسی شهروندان به اطلاعات یا میزان اطلاعاتی که تمایل به انتشار آن دارد و نهایتاً سطح و میزان پاسخگویی در مقابل مردم، اندازه‌گیری کرد.^۳ بنابراین شفافیت یکی از ویژگی‌های مهم حکمرانی مطلوب است؛ ضمن اینکه برخی از ویژگی‌های دیگر حکمرانی مطلوب (مانند پاسخگویی) بدون شفافیت قابل اجرا نیست.

با توجه به اهمیت شفافیت و پاسخگویی که به اختصار توضیح داده شد، لازم و ضروری است تا نهاد مقررات گذار برای رسانه‌ها نیز از شفافیت لازم برخوردار بوده و پاسخگویی اقدامات و تصمیمات خود باشد؛ اما رویه فعلی در ایران با این استاندارد فاصله جدی دارد. به عنوان مثال برخی از مصوبات این نهادها به صورت کامل منتشر نمی‌شود و در عین حال حقوق

<http://majazi.ir/economic/the-new-decree.html/> - ۱۳۹۵/۴/۱.

۱. از جمله این اقدامات، مصوبه جلسه مورخ ۱۳۹۵/۱/۱۴ شورا است. در این مصوبه در خصوص شوراهاى عالی موازى با شوراى عالی فضای مجازى تصمیم‌گیری شد. برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به:

<http://rooznamehrasmi.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=10314> - ۱۳۹۵/۴/۱.

2 Transparency.

۳ برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به:

Literature Review: Transparency in Public Policy & Customer Service. <http://www.transparencysl.gov.com/LinkClick.aspx?fileticket=Nr4kdYBf3CU%3D&tabid=57&mid=379-1395/2/12>.

۴. کمیته حقوق بشر شورای اروپا در پیش‌نویس گزارش بررسی خود در خصوص کنوانسیون دسترسی به اسناد و مدارک دولتی یادآوری می‌کند که شفافیت مقامات دولتی یکی از ویژگی‌های مهم و کلیدی حکمرانی مطلوب است. شفافیت شاخصی برای تشخیص این است که آیا جامعه واقعاً دموکراتیک و کثرت‌گرا می‌باشد یا خیر و آیا با تمام اشکال فساد مخالفت می‌کند، یا مردم قادر به انتقاد از کسانی که در آن حکومت می‌کنند هستند و یا به وضوح مشارکت شهروندان در امور منافع عمومی را می‌طلبد یا خیر. در ادامه با تأکید بر حق دسترسی مردم به اطلاعات عمومی که منجر به ایجاد شفافیت می‌شود، اضافه نموده که این اقدام، مشروعیت دولت را در نگاه مردم بیشتر می‌کند و موجب افزایش اعتماد عمومی می‌شود. Steering Committee for Human Rights (CDDH) ، Draft Explanatory Report to the draft Council of Europe Convention on Access to Official Documents. [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2008\)56&Language=lanEnglish&Ver=add2&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2008)56&Language=lanEnglish&Ver=add2&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864).

و تکالیفی برای مردم به همراه دارد؛ یا فرایند و مراحل تدوین قوانین و مقررات و نحوه مشارکت نهادهای صنفی در مسیر نامشخص است. دستیابی به شفافیت در عملکرد نهادهای مورد نظر مستلزم ایجاد دسترسی عموم به اطلاعات این نهادها، پاسخگویی در برابر مردم در هر دو شکل فعال و انفعالی است.

۲-۳. عدم توجه به پیش‌نیازهای تدوین قوانین و مقررات اینترنت در مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری

مقررات‌گذاری صحیح برای اینترنت، در خلاء امکان‌پذیر نیست. قانون‌گذاری صحیح برای این رسانه نیاز به مقدمات و به تعبیر صحیح‌تر پیش‌نیازهایی دارد که بدون آنها، امکانی برای تحقق قوانین و مقررات اینترنتی نیز فراهم نمی‌شود. یکی از چالش‌های اصلی در مقررات‌گذاری برای اینترنت در ایران، عدم رعایت دقیق و کامل همین پیش‌نیازها است که در مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری نیز به آن کمتر توجه شده و یا در برخی موارد اصلاً به آن توجه نشده است.

۱-۲-۳. درک صحیح از اینترنت و عوامل پیدایش آن: نگرش نهاد مقررات‌گذار به رسانه‌های اینترنتی، درک صحیح آنها از جامعه اطلاعاتی و کارکردهای مهم و متنوع رسانه‌های اینترنتی به عنوان ابزار اصلی دسترسی به جامعه اطلاعاتی، برای جامعه مفید محسوب شده و در تدوین مقررات نقش کلیدی دارد. اگر اینترنت عامل انحراف دانسته شود، نهاد مقررات‌گذار تمام توان خود را برای محدود کردن و کنترل اینترنت به کار می‌گیرد؛ اما در مقابل زمانی که درک صحیحی از اینترنت و عوامل پیدایش آن وجود داشته باشد، تلاش می‌نمایند تا با تدوین و اجرای قوانین و مقررات متناسب، از فواید این ابزار گسترده ارتباطی استفاده کرده و از ورود آسیب‌های احتمالی آن جلوگیری کنند.

از سوی دیگر نوع و سطح دیدگاه نهاد مقررات‌گذار می‌تواند فضای اینترنت را در حد یک فن‌آوری عادی قرار داده و در نتیجه منجر به تنزل آن در حد بازی و تفریحات نمایشی و حداکثر، اطلاع‌رسانی صرف شود. این در حالی است که انجام کارهای جدی در حوزه اینترنت نیاز به اتخاذ تدابیر قانونی برای تأمین دسترسی همگانی دارد (قاجار، ۱۳۸۶: ۱۴۲ و ۱۴۳). این مهم در گزارش کمیسیون بین‌المللی بررسی مسائل ارتباطی نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ در بخش نتیجه‌گیری‌ها و توصیه‌ها، برای رویارویی با چالش‌های تکنولوژیک پیشنهادهایی اعلام شده که یکی از مهمترین آنها توجه به تحولات و ویژگی‌های تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در اتخاذ

سیاست‌های ملی می‌باشد (مک براید، ۱۳۹۰: ۱۹۶ و ۱۹۷).

۲-۲-۳. راهبری اینترنت: یکی از موضوعات پیچیده و بحث‌برانگیز، موضوع راهبری اینترنت است. دنیای امروز، راهبری جدیدی را تجربه می‌کند که با تصورات قبلی از حاکم و محکوم و حاکمیت، تفاوت زیادی دارد. با این تفاوت و در چنین دنیایی، تدوین قوانین و مقررات برای اینترنت باید چگونه باشد؟ این مقررات در چه سطح و اندازه‌ای باید هماهنگ باشد؟

در اینترنت، حکومت بر اساس قاعده حاکمیت شبیه به آنچه در دولت - کشورهای ملی وجود دارد، را نمی‌توان در نظر گرفت؛ بنابراین قواعد حاکم بر اینترنت مجموعه‌ای از حاکمیت‌های فراملی و تا حدی ملی، قواعد غیر حقوقی شامل کدهای شبه قانونی و هنجارهای اجتماعی شبکه است. با توجه به طراحی خاص و ویژگی‌های این تکنولوژی ارتباطی، مفاهیم سنتی وضع قوانین و مقررات که ظهور در زمان و مکان دارد، نمی‌تواند در آن قابل اجرا باشد. دولت‌ها مجبور هستند انحصارطلبی سنتی خود را کنار گذاشته و حکمرانی اینترنت را با توجه به خصوصیات منحصر به فرد این فضا بپذیرند. قوانین و مقررات بر توسعه اینترنت تأثیر می‌گذارند و روش‌های خودنظام‌دهی بویژه در زمینه دسترسی به محتوای اینترنت همچنان حاکم است. نتیجه اینکه امکان مقررات‌گذاری و اعمال آن وجود دارد، اگر چه هویت نهاد مقررات‌گذار و ابزارهای مورد استفاده در تدوین قوانین و مقررات، مطابق با الگوهای سنتی نیست (قاجار، ۱۳۸۶: ۱۵۸ و ۱۶۸).

۳-۲-۳. ارتباط نظام حقوقی عصر صنعتی و فرا صنعتی: تحولات ناشی از ارتباطات نوین چالش زیادی در زمینه نحوه حکمرانی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته، به وجود آورده است. قرار گرفتن در تحولی بزرگ که از عصر صنعتی به فراصنعتی گذر می‌کند، بدون مجهز شدن به منابع فکری و عملی این گذار، بزرگترین مشکل پیش‌روی این کشورها باشد؛ به همین دلیل این کشورها برای تدوین قوانین و مقررات با مشکلات متعددی روبرو شده‌اند.

قانون به‌عنوان مهمترین ابزار پیشرفت، در زمان تدوین عرصه‌های کاملاً جدیدی را پوشش می‌دهد تا بستر حقوقی مناسب برای فعالیت سایر بخش‌ها مهیا شود. علاوه بر این برای ورود به جامعه اطلاعاتی، ایجاد بسترهای حقوقی و از جمله تدوین قوانین و مقررات ضروری است. «هم اکنون چنین نیازی برای ایجاد بستر حقوقی جهت تثبیت فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات ضرورت دارد تا امکان ورود به جامعه اطلاعاتی فراهم شود؛ با این تفاوت که بر خلاف تحول

در عصر کشاورزی به صنعتی، که تماماً منجر به نهادها و قانون‌های نو شد، عصر فراصنعتی ادامه‌ی تحول یافته عصر صنعتی است و اغلب دکترین‌های حقوقی این عصر با عصر صنعتی هماهنگ و منطبق و با اعمال تغییرات لازم در فضای سایر قابل اجراست و چون اغلب قوانین عصر صنعتی هنوز مدون نشده‌اند، امکان اتصال منطقی این دو فضا ناممکن شده است. به عبارت ساده‌تر، قانون‌های فضای سایبر در یک ارتباط پیچیده با قانون‌های عصر صنعتی قابل طرح و بررسی است؛ و در این زمینه، دو قلمرو مشخص وجود دارد که با تحولات عصر صنعتی متناسب نشده و مادامی که این تناسب به وجود نیاید، تدوین قوانین سایبری از تأثیر لازم برخوردار نیست. این دو قلمرو عبارت است از قوانین زیرساخت (بویژه قوانین مربوط به مسئولیت) و قوانین حقوق اقتصادی، صنعتی و نهادهای مدنی» (قاجار، ۱۳۸۶: ۱۷۹).

۴-۲-۳. رویکرد و روش صحیح: مقررات‌گذاری نیاز به درک صحیح از اهداف و فلسفه این کار دارد. درک صحیح و شناخت، نهاد متولی وضع قوانین و مقررات را به سمت استفاده از شیوه‌های مناسب و کاربردی می‌برد. اجرای تخصصی قانون‌ها و تدوین آیین‌های دادرسی تخصصی، علاوه بر دو آیین دادرسی کیفری و مدنی، مکانیزم‌های پیچیده و استادانه کدهای رفتاری - اخلاقی، خودنظام‌دهی، تنظیم نظام حقوقی مسئولیت مدنی تنبیهی و ... نتیجه رویکرد جدید نظام‌های قضایی است (قاجار، ۱۳۸۶: ۱۴۴) اکنون مناسب است تا با طرح یک سؤال به تبیین نکته مهمی پرداخته شود: چه راهکاری برای اتخاذ رویکرد و روش صحیح در مقررات‌گذاری وجود دارد؟ هر چند پاسخ کامل به این سؤال نیاز به تحقیق مجزایی دارد، اما به اختصار می‌توان گفت که رویکرد و روش صحیح در مقررات‌گذاری تنها با مطالعات عمیق و همه‌جانبه و پس از مشورت با کارشناسان علوم ارتباطی، متخصصین اینترنت و نمایندگانی از گروه‌های ذینفع (بازیگران اینترنت و به طور مشخص سایت‌های خبری) محقق می‌شود (Recommendation CM/Rec (2008) 6: 5).

۴. عدم توجه به اصول تدوین قوانین و مقررات اینترنت در مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری

مقررات‌گذاری برای اینترنت زمانی می‌تواند تأمین‌کننده آزادی‌های مشروع باشد که ضمن درک صحیح از ویژگی‌های آن و شرایط جامعه، بر اساس اصول حقوقی تدوین شده باشد. دوریو در مقدمه ویرایش جدید کتاب حقوق رسانه، با اشاره به این اصول تأکید دارد که قانون‌گذار حقوق رسانه برای تدوین قانونی مناسب باید به دنبال اصولی مرجع باشد؛ اصولی که

بتواند حقوقی انعطاف پذیر اما پایدار را شکل بدهد. او معتقد است استقلال حقوق رسانه (حقوق ارتباطات/ گرایش تکنولوژی‌های نوین ارتباطی) زمانی محقق می‌شود که این اصول کلی و مرجع را در نظر بگیریم (معمدنزاد، ۱۳۹۱: ۵).

بر مبنای نظریات اساتید و متفکران حقوق ارتباطات این اصول که باید در سیاست‌گذاری‌ها و مقررات‌گذاری‌ها همواره مورد توجه باشد و دولت‌ها برای حفظ و اجرای این اصول تلاش نمایند، عبارت است از: اصل آزادی اینترنت (با تأکید بر برقراری نظام تنبیهی به جای نظام پیشگیری، عدم ضرورت کسب مجوز و منع سانسور)، اصل آزادی اطلاعات^۱، اصل دسترسی همگانی (یعنی علاوه بر منع ایجاد مانع در دسترسی به اینترنت در تدوین قوانین و مقررات به وظایف دولت‌ها و سایر نهادهای مسئول، برای تأمین اینترنت قابل دسترس، امن، ارزان و با ثبات توجه شود)^۲، اصل حمایت از حریم خصوصی و ارتقای امنیت، اصل خودنظام‌دهی و ترویج اخلاق حرفه‌ای، اصل کیفر زدائی جرایم رسانه.

توجه و رعایت اصول مذکور در کشورهایی همچون ایران، بنا به دلایل متعدد مفید و مؤثر است. اولاً ایران در مرحله قانون‌نویسی و وضع قواعد و مقررات است، بنابراین توجه نهادهای مقررات‌گذار به اصول مذکور، موجب تصویب قوانین مطلوب‌تری می‌شود. ثانیاً به منظور اصلاح قوانین و مقررات پراکنده و مبهم موجود، رعایت اصول مقررات‌گذاری ضمن رفع بخشی از تورم قوانین، زمینه تصویب قوانین جدید، طبق استانداردهای شناخته شده را فراهم می‌نماید. در نهایت رعایت اصول تدوین قوانین و مقررات با کمک به تأمین آزادی بیان، بستر مناسب را برای برخورداری عموم از فضای باز فراهم کرده و انتقاد مردم و گروه‌های سیاسی از قدرت حاکم، در

۱. در گزارش نهایی گردهمایی کارشناسی یونسکو درباره حقوق فضای سایبرنتیک که در پاییز ۱۹۹۹ عرضه شد، یکی از اصولی که اعلام شده یونسکو باید برای اجرای آن بکوشد، «اصل دسترسی به اطلاعات» است و در توضیح اعلام شده: «تشکیلات و سازمان‌های عمومی موظف‌اند اقداماتی به عمل آورند تا اطلاعات عمومی به طور وسیع از طریق اینترنت قابل دسترسی باشند و از صحت این اطلاعات و انتشار آنها در زمان مناسب نیز حراست کنند. اطلاعات عمومی مذکور می‌توانند اطلاعات رسمی، اطلاعات مربوط به میراث فرهنگی و اطلاعات آرشیوی و تاریخی را در برگیرند (کازلم و رویا معمده‌نژاد، ۱۳۸۸: ۴۲۷).

۲. شورای اروپا در مصوبات و توصیه‌نامه‌های متعدد، دسترسی همگانی به اینترنت را پیگیری کرده است. این شورا در اعلامیه مربوط به آزادی ارتباطات در اینترنت (مصوب ۲۸ مه ۲۰۰۳) اصولی را اعلام و از دولت‌های امضاءکننده خواسته تا تلاش نمایند، خط مشی‌های ملی خود را با این اصول انطباق دهند. یکی از این اصول «از میان برداشتن موانع مشارکت افراد در جامعه اطلاعاتی است».

به موجب اصل مذکور: «دولت‌های عضو، باید دسترسی همگان به تمام خدمات ارتباطی و اطلاعاتی اینترنتی را به گونه‌ای غیر تبعیض‌آمیز و با بهایی منطقی، ترغیب و تشویق کنند... دولت‌های عضو باید کوشش کنند برای پیشبرد و عرضه کثرت‌گرایی خدمات از طریق اینترنت، اقدام خاصی که به نیازهای گوناگون کاربران و گروه‌های اجتماعی پاسخ دهند، به عمل آورند. تدارک‌دهندگان خدمات باید اجازه داشته باشند در یک چارچوب مقرراتی مناسب، که دسترسی غیر تبعیض‌آمیز آنان به شبکه‌های ملی و بین‌المللی ارتباطات دور را تضمین نمایند به فعالیت پردازند».

نهایت منجر پیشرفت آن کشور می‌شود (بابازاده مقدم و رضایی، ۱۳۹۳: ۸۰).

عملکرد نهادهای مقررات‌گذار در مقاطع مختلف زمانی نشان‌دهنده عدم توجه به بخش عمده‌ای از این اصول است. به‌عنوان نمونه می‌توان به تلاش برای استمرار و تقویت نظام پیشگیری اشاره کرد. توضیح آنکه پس از پیروزی انقلاب تلاش‌هایی برای استقرار نظام تنبیهی صورت گرفته که تدوین اصل بیست و چهارم قانون اساسی یکی از این تلاش‌ها است. در این اصل قانون‌گذار مقرر داشته: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند». به این ترتیب مطبوعات (و در مفهوم عام رسانه‌ها) در صورت رعایت حدودی که در قانون عادی مشخص می‌شود حق فعالیت آزاد برخوردار هستند. اما مجلس شورای اسلامی در وضع قانون عادی (قانون مطبوعات) از این نگاه متریقی تدوین‌کنندگان قانون اساسی فاصله گرفته و به نوعی با الزام به اخذ مجوز و اعمال محدودیت‌های فراتر از قانون اساسی، نظام پیشگیری را حاکم کرد.

برابر مقررات موجود، در خصوص سایت‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی از شیوه انتشار با ثبت استفاده شده است. در این شیوه که اکنون بیشتر کشورها از آن استفاده می‌کنند، متقاضی تأسیس رسانه درخواست ثبت رسانه را به همراه برخی اطلاعات مهم، به مرجع دولتی که قانون برای ثبت تعیین کرده است، ارسال می‌کند. مرجع ثبت پس از بررسی درخواست، در صورتی که ایراد قانونی خاصی وجود نداشته باشد، اقدام به ثبت و صدور گواهی ثبت می‌کند. در بسیاری از کشورها از جمله ازبکستان، قرقیزستان و اوکراین از این نظام استفاده می‌شود (انصاری، ۱۳۹۰: ۷۷). در حال حاضر تأسیس سایت‌های اینترنتی (از جمله سایت‌های خبری) بر اساس آیین‌نامه ساماندهی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی مصوب ۱۳۸۵/۵/۲۹ هیئت وزیران انجام می‌شود. ماده ۱ آیین‌نامه مذکور پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی را از نظر ثبت و فعالیت به دو گروه "پایگاه‌های اطلاع‌رسانی ثبت‌شده" و "پایگاه اطلاع‌رسانی با هویت نامعلوم" تقسیم می‌نماید. منظور از پایگاه اطلاع‌رسانی ثبت‌شده، سایتی است که مسئول آن اطلاعات و مدارک شناسایی خود و سایت را به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ارائه و مطابق قوانین و مقررات از جمله مقررات مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی به ثبت رسیده و رسید آن را دریافت کرده باشد و امکان برقراری ارتباط با شخص مورد نظر وجود داشته باشد. در مقابل پایگاه اطلاع‌رسانی با هویت نامعلوم، سایتی است که در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ثبت نشده باشد.

با توجه به تقسیم‌بندی فوق و تصریح ماده ۵ آیین‌نامه، سایت‌های اینترنتی ملزم به ثبت مشخصات مربوط و ثبت هویت مدیر مسئول خود، در وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

می‌باشند. همچنین به پایگاه‌های اطلاع‌رسانی که فعالیت خود را قبل از ابلاغ آیین‌نامه مذکور آغاز کرده‌اند، دو ماه برای ثبت فرصت داده شده و پس از این مهلت و عدم ثبت مشمول بند پ ماده ۱ (پایگاه اطلاع‌رسانی با هویت نامعلوم) می‌باشند و طبق ماده ۶ مسدود می‌شوند. مدیران سایت‌های خبری از طریق مراجعه به سایت ساماندهی به نشانی www.samandehi.ir اقدام به ثبت نام وب سایت مربوطه می‌نمایند. سامانه مذکور به صورت خودکار کد رهگیری صادر می‌نماید. مدیران سایت‌ها پس از ثبت می‌توانند در صورت تمایل از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی گواهی ثبت دریافت نمایند. برای اخذ گواهی علاوه بر ثبت نام در سایت ساماندهی نیاز به ارائه مدارک شناسایی و گواهی عدم سوء پیشینه کیفری برای مدیر مسئول می‌باشد (هم‌اکنون کلیه این مراحل به صورت غیر حضوری و از طریق وب سایت ساماندهی انجام می‌پذیرد؛ حضور مدیر مسئول سایت فقط برای اخذ گواهی ثبت ضروری است).

نکته قابل تأمل اینکه در گواهی‌های ثبت سایت‌ها اعلام می‌شود: "۱. مدیر پایگاه اطلاع‌رسانی اینترنتی موظف است قبل از انقضای مهلت این گواهی بر اساس ماده یک قانون مطبوعات و تبصره ۳ آن، برای تطبیق وضعیت خود با قانون مطبوعات و اخذ مجوز نشریه الکترونیکی از هیئت نظارت بر مطبوعات اقدامات لازم را به عمل آورد؛ ۲. چنانچه مدیر پایگاه مذکور نسبت به رعایت مفاد بند ۱ توضیحات اقدام ننماید، تارنمای فوق‌الذکر فاقد مجوز تلقی و مشمول بند الف ماده هفت قانون مطبوعات خواهد بود." در واقع دولت با این اقدام، سایت‌های اینترنتی و از جمله سایت‌های خبری را علی‌رغم تفاوت آنها با نشریات الکترونیکی، مشمول قانون مطبوعات دانسته و آنها را ملزم به اخذ مجوز از هیئت نظارت بر مطبوعات کرده؛ این در حالی است که مطابق آیین‌نامه ساماندهی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی، صرفاً ثبت الزامی بوده و هیچ تأکیدی بر اخذ مجوز از مراجع قانونی آورده نشده است. بدون تردید این الزام خلاف قانون بوده و نوعی بازگشت به نظام اخذ مجوز می‌باشد؛ تداوم این عملکرد و چه بسا تشدید آن نیز می‌تواند بر عملکرد رسانه‌ها آثار مخربی به جا گذاشته و مانع جدی برای بهره‌مندی عموم مردم از کارکردهای مثبت رسانه‌ها باشد.

۵. اعمال قانون مطبوعات بر سایت‌های خبری

یکی دیگر از چالش‌های مقررات‌گذاری سایت‌های خبری، اصرار برای اعمال قانون مطبوعات به جای تدوین قوانین و مقررات خاص برای این رسانه‌ها است. در برخی مقاطع زمانی متولیان امور رسانه‌ها در ایران، با این اعتقاد که سایت‌های خبری طبق تعریف ارائه شده در ماده ۱

قانون مطبوعات^۱، تفاوتی با نشریات الکترونیکی نداشته و در نتیجه طبق تبصره ۳ ماده ۱ (الحاقی مصوب ۱۳۷۹/۱/۳۰) تابع قانون مطبوعات هستند، نحوه برخورد با سایت‌های خبری را بر مبنای قانون مذکور تنظیم می‌نمایند. اقدامات اخیر (بهار ۱۳۹۲ و شهریور ماه ۱۳۹۳) وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در مسدود کردن برخی از وب‌سایت‌ها به دلیل عدم دریافت مجوز از هیئت نظارت بر مطبوعات، نشان دهنده تمایل و پیروی این وزارتخانه، از دیدگاه فوق است.

مراجعه به مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۸۸ برای تصویب لایحه الحاق یک تبصره به ماده ۱ اصلاحی قانون مطبوعات نشان می‌دهد، علی‌رغم اینکه در لایحه دولت پایگاه‌های اطلاع رسانی اینترنتی به ویژه سایت‌های خبری، نیز مورد نظر بوده، نمایندگان مجلس شورای اسلامی پس از بحث و بررسی مفصل و استماع اظهارات نماینده دولت، و با اطلاع کامل از مزایا و معایب پیشنهاد دولت، پایگاه‌های اطلاع رسانی اینترنتی را مشمول قانون مطبوعات ندانسته‌اند.^۲ علاوه بر آنچه از نظر گذشت، مصوبه مورخ ۱۳۹۰/۵/۲ هیئت وزیران دولت دهم نیز به دلیل اینکه اولاً در مصوبه مذکور اشاره‌ای به سایت‌های اینترنتی نشده و ثانیاً بخش عمده و اصلی این مصوبه لغو شده است، قابل استفاده نمی‌باشد.^۳

بنابراین طبق قوانین و مقررات فعلی سایت‌های خبری تابع قانون مطبوعات نبوده و در نتیجه تأسیس و فعالیت سایت‌های خبری فاقد قانون جامع و مستقل می‌باشد. در این شرایط به قوانین و

۱. طبق تعریف ارائه شده در ماده ۱ قانون مطبوعات: نشریه الکترونیکی، رسانه‌ای است که به طور مستمر در محیط رقمی (دیجیتال) انواع خبر، تحلیل، مصاحبه و گزارش را در قالب نوشتار، صدا و تصویر منتشر می‌نماید. (الحاقی مصوب ۱۳۸۸)

۲. مشروح مذاکرات جلسه علنی مورخ ۱۳۸۸/۱/۲۶ دوره هشتم جلسه هشتاد و چهارم برای مطالعه متن کامل مشروح مذاکرات ر.ک:

<http://archive.ical.ir/files/debate/ip/08/08-084.pdf-1395/2/12>.

۳. هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۵/۲ بنا به پیشنهاد وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و به استناد ماده (۴۷) اصلاحی قانون مطبوعات، موادی را برای الحاق به فصل پنجم آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات، تصویب نمود. به موجب این اقدام، خبرگزاری‌ها ملزم به درج منابع خبری (ماده ۳۸ الحاقی) و درج پاسخ بلافاصله در همان روز و پس از وصول شدند (ماده ۴۱ الحاقی). همچنین وزارت ارتباطات و فن آوری اطلاعات مکلف شد تا در صورت اعلام هیئت نظارت بر مطبوعات مبنی بر توقیف، لغو پروانه یا دستور پالایش (فیلتر) موقت، بلافاصله فیلتر نماید (ماده ۴۴ الحاقی). در نهایت هم اعلام شد که نشریات الکترونیکی نیز مشمول مقررات فصل پنج آیین‌نامه می‌باشند. در واقع دولت تلاش داشت تا با این اقدام فعالیت خبرگزاری‌ها و سایت‌های اینترنتی و به صورت خاص سایت‌های خبری را با استفاده از اهرم هیأت نظارت بر مطبوعات ساماندهی نماید.

این مصوبه به دلیل الزامی شدن درج منابع خبری و اعطای اختیار فیلترینگ به هیأت نظارت، با اعتراض گسترده حقوقدانان و روزنامه نگاران روبرو شد و در نهایت با شکایت دبیر کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه و خبرگزاری فارس، توسط هیأت عمومی دیوان عدالت اداری در مورخ ۱۳۹۱/۶/۲۷ ابطال شد.

برای مطالعه رأی هیأت عمومی دیوان عدالت اداری با عنوان: ابطال مواد ۴۷ و ۴۵، ۴۴، ۴۸ الحاقی به آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات موضوع مصوبه شماره ۱۱۹۸۵/ت/۴۶۹۵۶-هـ هیأت وزیران، ر.ک:

<http://www.divan-edalat.ir/show.php?page=ahoshow&id=9123>, ۱۳۹۳/۷/۲۵ .

مقررات پراکنده موجود و یا قانون مطبوعات استناد می‌شود که غیر اصولی است. در خاتمه این بخش و به منظور تکمیل مطالب اشاره‌ای گذرا به این قوانین و مقررات می‌شود:

الف. سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای

در سال ۱۳۸۰ سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ شد. سیاست‌های فوق به دلیل تأثیر آن بر قانون‌گذاری‌ها و عملکرد مسئولین، دارای اهمیت می‌باشد و نهادهای اجرایی و متولیان تدوین قوانین، در اقدامات خود موظف هستند به این سیاست‌ها عمل کنند و مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز بر اساس وظایف ذاتی خویش، بر حسن اجرای آن نظارت دارد. این سیاست‌ها عبارت است از:

۱. ایجاد، ساماندهی و تقویت نظام ملی اطلاع‌رسانی رایانه‌ای و اعمال تدابیر و نظارت‌های لازم به منظور صیانت از امنیت سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جلوگیری از جنبه‌ها و پیامدهای منفی شبکه‌های اطلاع‌رسانی.
 ۲. توسعه کمی و کیفی شبکه اطلاع‌رسانی ملی و تأمین سطوح و انواع مختلف خدمات و امکانات این شبکه برای کلیه متقاضیان به تناسب نیاز آنان و با رعایت اولویت‌ها مصالح ملی.
 ۳. ایجاد دسترسی به شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی صرفاً از طریق نهادها و مؤسسات مجاز.
 ۴. حضور فعال و اثرگذار در شبکه‌های جهانی و حمایت از بخش‌های دولتی و غیردولتی در زمینه تولید و عرضه اطلاعات و خدمات ضروری و مفید با تأکید بر ترویج فرهنگ و اندیشه اسلامی.
 ۵. ایجاد و تقویت نظام حقوقی و قضایی متناسب با توسعه شبکه‌های اطلاع‌رسانی بویژه در جهت مقابله کارآمد با جرائم سازمان‌یافته الکترونیکی.
 ۶. توسعه فن‌آوری اطلاعات (به ویژه حفاظت از اطلاعات) و آینده‌نگری در خصوص آثار تحولات فن‌آوری اطلاعات در سطح ملی و جهانی و گسترش مطالعات و تحقیقات و تربیت نیروی انسانی متخصص در این زمینه.
 ۷. اقدام مناسب برای دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی و ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی با سایر کشورها به ویژه کشورهای اسلامی به منظور ایجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی و حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی و مقابله با سلطه جهانی.
- همانطور که مشاهده می‌شود اگر چه این سند ضوابط و مقررات مشخصی را برای کاربران یا تأمین کنندگان خدمات تعیین نکرده، اما مطالب آن تدابیر و سیاست‌های است که

مسیر حرکت مسئولین را تعیین کرده و اجرای آن از رئیس‌جمهور وقت و مسئولین خواسته شده است.^۱

ب. مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی آبان‌ماه سال ۱۳۸۰ و پس از ابلاغ سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، شورای عالی انقلاب فرهنگی اقدام به بررسی و تصویب «مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای» کرد. این مصوبه دارای سه بخش شامل: آیین‌نامه نحوه اخذ مجوز و ضوابط فنی نقطه تماس بین‌المللی، آیین‌نامه واحدهای ارائه‌کننده خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت رسا^۲ و آیین‌نامه دفاتر خدمات حضوری اینترنت است.

پ. آیین‌نامه ساماندهی فعالیت سایت‌های اینترنتی

هیئت دولت در مرداد ماه سال ۱۳۸۵ آیین‌نامه فوق را در ۱۱ ماده تصویب کرد. در ماده ۲ این آیین‌نامه تأکید شده مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و دیگر قوانین و مقررات حاکم، لازم‌الرعایه می‌باشد. بر اساس ماده ۵ آیین‌نامه همه سایت‌های اینترنتی باید در وزارت ارشاد به ثبت برسند. در فصل سوم این آیین‌نامه به تخلفات و نحوه رسیدگی به آن اشاره و تشکیل کارگروه تعیین مصادیق پایگاه‌های غیرمجاز مرکب از: وزیران فرهنگ و ارشاد اسلامی، اطلاعات، ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات و دادگستری، پیش‌بینی شده است.

ت. قانون جرایم رایانه‌ای

قانون جرایم رایانه‌ای مشتمل بر ۵۶ ماده و ۲۶ تبصره، در دو بخش جرایم و مجازات‌ها و آیین دادرسی توسط مجلس شورای اسلامی در مورخ ۱۳۸۸/۳/۵ تصویب شده و اکنون بخشی از قانون مجازات اسلامی می‌باشد. قانون مذکور، علیرغم معایب و نواقص قابل توجه، گام مؤثری برای مقابله با جرایم رایانه‌ای ارزیابی می‌شود. طبق ماده ۲۲ این قانون، قوه قضائیه موظف است ظرف یک ماه از تاریخ تصویب قانون، کارگروه (کمیته) تعیین مصادیق محتوای مجرمانه را در محل دادستانی کل کشور تشکیل دهد. این کمیته و عملکرد آن از اهمیت زیادی

۱. برای مشاهده ابلاغیه دفتر مقام معظم رهبری به رئیس‌جمهور وقت آقای سید محمد خاتمی ر.ک:

<http://rc.majlis.ir/fa/law/show/132299> -۹۳/۵/۲۱.

2. Isp.

برخوردار است و به همین دلیل در بخش مربوط به فیلترینگ به صورت دقیق معرفی می‌شود. همان‌طور که ملاحظه می‌شود قوانین و مقررات پراکنده و ناقصی در خصوص وب سایت‌های خبری و به صورت کلی رسانه‌های اینترنتی وجود دارد. از جمله نواقص مقررات فعلی می‌توان به عدم تعیین دقیق شرایط و نحوه تأسیس وب‌سایت‌های خبری، نهاد و شیوه دقیق نظارت، حوزه مداخله نهاد ناظر، میزان مشارکت بخش‌های صنفی برای ساماندهی و گذر از وضع موجود اشاره کرد. از سوی دیگر، تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد قوانین مذکور از نظر تأمین و حمایت از مدیران مسئول و نویسندگان سایت‌های خبری نیز مؤثر نیست. ضمن اینکه قانون‌گذار همواره با تأخیر زیاد به تدوین قوانین و مقررات پرداخته و به تعبیر صحیح‌تر از تحولات سریع رایانه و اینترنت همیشه فاصله دارد. طرح نظام جامع رسانه‌های همگانی هم که در حال حاضر تدوین آن جریان دارد، علیرغم نقاط مثبت، پاسخگوی شرایط فعلی و متناسب با رسانه‌های نوین نیست. از دیدگاه محقق تدوین یک قانون جامع برای رسانه‌های اینترنتی با همکاری مؤثر نهادهای صنفی و فعالان این رسانه‌ها، نه تنها مفید بلکه ضروری است.

۶. نتیجه‌گیری

با توجه به تأثیر قابل توجه اینترنت به‌عنوان یک ابزار ارتباطی و رسانه نوین در تأمین آزادی بیان و بهبود زندگی مردم، استفاده از آن امری ضروری است. کنار گذاشتن این تکنولوژی از ترس آسیب‌ها و مضرات آن اقدامی نسنجیده بوده و لازم است با مقررات‌گذاری مطلوب ضمن استفاده کامل از تمام فواید و امکانات اینترنت، آسیب‌های آن را از بین برده یا به حداقل برسانند.

اهمیت مقررات‌گذاری برای رسانه‌های اینترنتی و از جمله سایت‌های خبری به دلیل نقشی که در عرصه اطلاع‌رسانی و آگاهی بخشی برعهده دارند و از سوی دیگر استقبال و اعتماد نسبی مردم برای دسترسی به اخبار و اطلاعات از طریق این رسانه‌های نوین، بیش از اهمیت مقررات‌گذاری برای سایر بخش‌های اینترنت جلوه می‌نماید. مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد در ایران، مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری در وضعیت مطلوبی قرار نداشته و مقررات پراکنده و غیرجامع موجود نیز پاسخگوی نیازهای در حال رشد و تحول جامعه نیست. چالش‌های شناسایی شده عبارت است از: مداخله حداکثری دولت، عدم رعایت پیش‌نیازها و اصول مقررات‌گذاری برای اینترنت و اصرار برای اعمال قانون مطبوعات بر سایت‌های خبری؛ برای رفع چالش‌های مذکور و خروج از شرایط فعلی، اقدامات زیر پیشنهاد می‌شود:

- ۱- کاهش مداخله دولت در فرایند مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری و به صورت کلی مداخله حداقلی در امور رسانه‌ها؛
- ۲- تدوین قانون جامع رسانه‌های اینترنتی با همکاری مؤثر نهادهای صنفی و فعالان این رسانه‌ها؛
- ۳- توجه به اصول و پیش‌نیازهای تدوین قوانین و مقررات برای اینترنت در مقررات‌گذاری برای سایت‌های خبری؛
- ۴- تقویت جایگاه شورای عالی و مرکز ملی فضای مجازی به منظور پرهیز از فعالیت‌های متقاطع شوراها و نهادهای مقررات‌گذار در عرصه فضای مجازی کشور؛
- ۵- افزایش میزان شفافیت و پاسخگویی نهادهای مقررات‌گذار.

منابع

الف) فارسی

کتاب‌ها

- انصاری باقر، (۱۳۸۷)، *آزادی اطلاعات*، تهران: دادگستر.
- انصاری، باقر، (۱۳۸۹)، *حقوق ارتباط جمعی*، چاپ سوم، تهران: سمت.
- انصاری، باقر، (۱۳۹۰)، *حقوق رسانه‌ها*، تهران: سمت.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۸۲)، *ترمینولوژی حقوق*، چاپ سیزدهم، تهران: گنج دانش.
- عاملی، سعیدرضا، (۱۳۸۸)، *متن مجازی*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی اجتماعی.
- قاجار قیونلو، سیامک، (۱۳۸۶)، *مقدمه حقوق سایبر*، تهران، میزان.
- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۸۲)، *مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران*، چاپ سی و چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۲)، *عصر اطلاعات*، گروه مترجمان، جلد اول، چاپ سوم، تهران: طرح نو.
- مک براید، شن، (۱۳۹۰)، *یک جهان چندین صدا*، ترجمه ایرج یاد، چاپ سوم، تهران: سروش.
- معتمدنژاد، کاظم، معتمدنژاد، رویا، (۱۳۸۸)، *حقوق ارتباطات*، جلد اول، چاپ دوم، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.
- معتمدنژاد، رویا، (۱۳۹۱)، *جزوه حقوق ارتباطات رسانه‌های سمعی و بصری*، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی.
- هاشمی، سید محمد، (۱۳۸۴)، *حقوق بشر و آزادی‌های اساسی*، تهران: نشر میزان.

مقاله‌ها

- اسدی، عباس، (۱۳۹۰)، «نظام حقوقی خبرگزاری‌ها و شبه خبرگزاری‌ها در ایران»، *فصلنامه پژوهش حقوق ویژه‌نامه حقوق ارتباطات*، دوره ۱۳، شماره ۳۵.
- بابازاده مقدم، حامد، رضایی، مهدی، (۱۳۹۳)، «اصول تدوین قوانین و مقررات برای اینترنت با تأکید بر مصوبات یونسکو و شورای اروپا»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، دوره ۱۵، شماره ۴۲.

- کامیار، مه‌ران، (۱۳۸۸)، «مقایسه تطبیقی رسانه‌های سنتی مکتوب و الکترونیک» پژوهش رسانه، شماره ۲.

اسناد

- اعلامیه جهانی حقوق بشر.
- کنوانسیون اروپایی حقوق بشر.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، جلسه علنی مورخ ۱۳۸۸/۶/۲۱.
- رای هیأت عمومی دیوان عدالت اداری با عنوان: ابطال مواد ۴۷ و ۴۵، ۴۴، ۳۸ الحاقی به آیین‌نامه اجرایی قانون مطبوعات موضوع مصوبه شماره ۱۱۹۸۵/ت/۴۶۹۵۶هـ- هیأت وزیران.

سایت‌های اینترنتی

- سامانه جامع رسانه‌ها http://www.e-rasaneh.ir/View_Queue_Report.aspx
- سایت ساماندهی پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی <http://samandehi.ir>
- سایت مجلس شورای اسلامی <http://archive.ical.ir/files/debate/ip/08/08-084.pdf>
- سایت دیوان عدالت اداری
- <http://www.divan-edalat.ir/show.php?page=ahoshow&id=9123> .

ب) فرانسه و انگلیسی

Books

- Derieux, Emmanuel, (2005), *Droit des medias*, Paris, Dalloz.
- Ramachander, Sangamitra, (2008), *Access Denied-The Practice and Policy of Global Internet Filtering*, London, Cambridge Massachusetts. Articles.
- Jakubowicz, Karol, (2009), A New Notion of Media? www.cmfe.eu/docs/_CoE_Reykjavik_Karol_Jakubowicz_Keynote.pdf.
- Middle East Internet Users, Population and Facebook Statistics, Internet World Stats, <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>.

Documents

- Recommendation CM/Rec, (2008), 6 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Promote the Respect for Freedom of Expression and Information with Regard to Internet filters [https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2008\)6](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2008)6).

- Recommendation CM/Rec, (2011), 8 of the Committee of Ministers to Member states on the Protection and Promotion of the Universality, integrity and openness of the Internet, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835707&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>.

- Recommendation CM/Rec, (2012), 4 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of human rights with regard to social networking services, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1929453&Site=Cm>.

- Steering Committee for Human Rights , (CDDH), Draft Explanatory Report to the draft Council of Europe Convention on Access to Official Documents, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2008\)56&Language=lanEnglish&Ver=add2&Site=COE_&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2008)56&Language=lanEnglish&Ver=add2&Site=COE_&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864).

- 1st Council of Europe Conference of Ministers Responsible for Media and New Communication Services A New Notion of Media?, (28 and 29 May 2009, Reykjavik, Iceland, [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/MCM\(2009\)011_en_final_web.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/MCM(2009)011_en_final_web.pdf).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی